

UDK 811.161.2'282

Izvorni naučni rad

Ганна МАРТИНОВА (Черкаси)

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ganmart@meta.ua

Тетяна ЩЕРБИНА (Черкаси)

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Tanya_Bevz@i.ua

МІШАНІ ТА МІШАНО-ПЕРЕХІДНІ ГОВІРКИ СЕРЕДНЬОНАДДІПРЯНСЬКО-СТЕПОВОГО ПОРУБІЖЖЯ

У статті привернено увагу до проблеми лінгвістичної неперервності, репрезентованої в говірках мішаного та мішано-перехідного типів, означено ці поняття та вирішено їхні ознаки. Названі типи говірок розглянуто за густішою мережею обстеження та результатами регіонального вивчення на матеріалі однієї з проблемних зон українського діалектного континууму – південної групи говірок середньонадніпрянського діалекту, що перебувають на периферії ареалу і водночас частина з них належить до перехідної смуги між середньонадніпрянським і степовим говорами південно-східного наріччя української мови. Типи говірок виокремлено залежно від характеру змін у діалектних мікросистемах: поступовий розвиток мішаних говірок унаслідок нашарування на діалектну основу престижного говору рис інших діалектів, що стали як результат фронтальних чи афронтальних контактів їхніх носіїв, та мішано-перехідних як відображення тривалого співіснування сусідніх діалектних систем. Матеріали лінгвогеографічного вивчення фонології, фонетики та лексики діалектної мови засвідчують, що в говірках „мішаного“ типу не відбувається докорінної перебудови системи середньонадніпрянського діалекту, їх вирізняємо за мінімальними порушеннями в ній, що не змінюють його типового складу, тоді як у мішано-перехідних говірках, окрім різнодіалектної аплікації, розвинулися ще й специфічні локальні ознаки та риси перехідних говірок.

Ключові слова: *мішані говірки, мішано-перехідні говірки, південна зона середньонадніпрянського діалекту, говірки середньонадніпрянсько-степового порубіжжя, острівні мікроареали*

Проблема кваліфікації одиниць діалектного членування мови, особливостей функціонування явищ різних мовних рівнів у ядрі діалектів і на їх периферії – одне із важливих завдань не лише вітчизняного, але й слов'янського мовознавства. Концепція лінгвістичної неперервності (перехідності), що виникла в середині XIX ст., була започаткована в працях швейцарського вченого А. Пікте та розвинена в теорії хвиль, розроблених Г. Шухардтом (1868) та І. Шмідтом (1872), стала поштовхом до виникнення лінгвістичної географії. Саме цей метод вивчення мов (діалектів) збагатив мовознавство XX ст. новим багатим, цінним і переконливим матеріалом про складні механізми міжмовного (міждіалектного) контактування, наочно репрезентував більш реальну і разом із цим більш складну сутність мовно-територіальних одиниць. Діалект стали розглядати як складне переплетення часто неоднорідних і взаємопов'язаних між собою явищ, що відображають різні етапи його розвитку. Матеріали лінгвістичних атласів наочно підтвердили передбачення лінгвістів про відсутність чітко окреслених меж мов (діалектів). За свідченням лінгвогеографів, мовна (діалектна) межа є не лінією, а перехідною смугою, ширина якої може доходити до кількох десятків кілометрів, а діалект – це монолітне ядро, оточене вібраційними перехідними зонами, які поєднують риси різних діалектних систем. Особливості одного діалекту проникають на територію інших, вступаючи з ними в складну взаємодію [Бородина 1966: 6].

У зарубіжному мовознавстві, зокрема західнослов'янському, проблемі перехідних говірок було приділено чимало уваги насамперед тому, що на порівняно невеликій території зосереджено багато діалектів, що спричинило до утворення тут численних „зон вібрацій“ (праці М. Малецького, К. Дейни, З. Штібера, К. Ніча, М. Карася, Н. Ананієвої, Я. Рігера, Е. Смуклової, Ф. Чижевського та ін.). Серед причин виникнення перехідних зон дослідники називали поступовий розвиток „мішаного говору“, масові запозичення рис сусіднього діалекту, тривале співіснування контактних систем [Назарова 1965: 91–92]. У другій половині XX ст. у східнослов'янському мовознавстві з'явилася низка праць, де були порушені проблемні питання порубіжних зон (Бородина 1966; Назарова 1965; 1975; Орлова 1972; Ткачук 1974; Дорошевський 1974, ВЛА 1980; Матвіяс 1985; Прохорова 1991, 1993, 1997; Цыхун 1993 та ін.). Вчені засвідчили, що в зонах взаємопроникнення, що окреслюють великі, давно сформовані діалектні масиви, іноді розвиваються специфічні особливості, переважно на ґрунті трансформації різнодіалектних рис [ВЛА 1980: 237–239, 249–250]. У регіональних дослідженнях Т. Назарової [Назарова 1965; 1975; 1967, С. Прохорової [Прохорова 1991; 1993], зроблено важливі теоретичні висновки про механізм міждіалектного контактування, генезу перехідних говірок та на конкретному матеріалі визначено їхні осо-

бливості, однак щодо кваліфікації таких мовно-територіальних утворень у науковій літературі донедавна не було єдиної думки. Їх позначали термінами „міжзональні говірки“, „мішані говірки“, „змішані говірки“, „перехідні говірки“, „перехідні зони“, „контактні зони“, „мішано-перехідні говірки“, „перехідно-мішані говірки“, іноді використовуючи деякі з цих назв як синоніми [Русанівський 1988, с. 133]. В окремих працях означено тенденцію до вироблення критеріїв розмежування різних типів взаємодії діалектів [Гаджиева 1977: 77] та розрізнення мішаних і перехідних говірок залежно від характеру змін діалектної системи [Назарова 1965: 91; Орлова 1972: 214, 217; Прохорова 1997; Мартинова 2009; Rieger 1993: 233; Smułkova 1993; Цыхун 1993], що здійснено, в основному, на ґрунті аналізу фонетичних, лексичних, семантичних та синтаксичних явищ [Прохорова 1991, 1997; Rieger 1993; Цыхун 1993; Мартинова 2003, 2009, 2013]. Водночас традиційно увагу дослідників привертало говірки, розташовані в зонах контактування різних мов або ж діалектів різних нарідів. Говіркам порубіжжя близькоспоріднених говорів приділяють значно менше уваги, розглядаючи їх передусім як демаркаційну лінію й кваліфікуючи як „мішані говірки“ чи „перехідні говірки“, часто отожденожуючи ці терміни.

Як відомо, говірка – це найменша мовно-територіальна одиниця, яку вирізняють за єдністю ознак фонетичного, акцентуаційного, лексичного, семантичного, граматичного рівнів діалектної мови супроти інших говірок діалектного континууму. Саме такі типові говірки становлять сутність діалекту та визначають структурну цілісність його ядра, тоді як на периферії в порубіжних зонах під впливом різних історичних, економічних, соціокультурних чинників виникають відмінні мовно-територіальні одиниці, у яких риси одного діалекту досить хаотично й безсистемно перемішані з рисами суміжних говорів. Говірки з чітко помітною вихідною системою та закономірними змінами в бік говірок іншого типу називають перехідними; мішаними – ті, у яких неможливо виявити конкретну основу, оскільки вони є результатом змішування окремих цілісних різносистемних варіантів. Істотною рисою і мішаних, і перехідних говірок дослідники вважають співіснування в них елементів контактних систем [Назарова 1967; Smułkova 1993; Мартинова 2003, 2009; Щербина 2009]. Серед основних ознак перехідних говірок Е. Смулкова вирізняє чітке територіальне окреслення, близьку спорідненість діалектів, які взаємодіють; виникнення інновацій та усвідомлення мовцями своєрідності говірки, а для мішаних, на її думку, характерна виразна належність до одного з сусідніх діалектів, двомовність, значне ідіолектне розмежування в одному діалектному масиві. Дослідниця висуває 10 критеріїв розмежування типів цих говірок [Smułkova 1993: 283–289]. Зазначені характе-

ристики передають сутність спостережених явищ, однак не охоплюють усіх можливих випадків ареальної взаємодії сусідніх діалектів. Складну проблему визначення типів говірок, що перебувають у смузі міждіалектного контактування, не можна вирішити однозначно для будь-якої пари мов (діалектів), оскільки трактування говірок як перехідних чи мішаних вимагає аналізу широкого фактичного матеріалу з урахуванням характеру систем, що взаємодіють. У зв'язку з цим зростає актуальність представлення проблемних зон українського діалектного континууму, яким дано зневизначену характеристику, а тому вони потребують густішої мережі обстеження та спеціального вивчення.

Формування одного з центральних діалектів української мови – середньонадніпрянського, що належить до південно-східного наріччя, є складним процесом, зумовленим як внутрішнім розвитком говірок його центральної та північної зон, так і взаємодією різнодіалектних явищ на периферії ареалу – у західній, південній та східній зонах. Говірки південної зони середньонадніпрянського говору є неоднорідним мовно-територіальним утворенням, оскільки вони перебувають на периферії ареалу і водночас частина з них належить до перехідної смуги між середньонадніпрянським і степовим говорами південно-східного наріччя української мови. Більшість цих говірок належить до мішаного типу, оскільки їхні характерні риси виразно репрезентують середньонадніпрянську діалектну основу, хоч у них наявні й особливості інших діалектних систем. Для них, з одного боку, характерна низка особливостей центральних середньонадніпрянських говірок, а з другого, – поширення окремих рис подільського говору та окремих елементів північного походження. На мішаний та мішано-перехідний характер говірок цього діалектного континууму вказували дослідники, це представлено й на картах Атласу української мови (АУМ) [АУМ 1984: к. 8, 33, 47, 48, 53, 60, 97, , 183, 185, 186, 200, 202, 224, 235, , 236, 254, 255, 271, 279, 284, 289 та ін.]. Водночас в АУМ не репрезентовані характерні особливості говірок південної периферії середньонадніпрянського діалекту. Це мовно-територіальне утворення специфічне з огляду на контактування говорів різночасової формації: старожитнього середньонадніпрянського й новоствореного степового. Говірки цієї зони виявляють ознаки перехідних [докладніше див.: Щербина 2009...] і мішано-перехідних говірок із виразною середньонадніпрянською основою, на яку, унаслідок інтенсивних міграційних рухів, накладалися мовні явища південно-західного й північного наріччя, а також діалектів інших мов, зокрема російської й молдовської.

За результатами регіонального картографування рис фонології та фонетики важко визначити власне зональні ізоглоси південної зони до-

сліджуваного континууму, оскільки явища, що тут функціонують, є спільними то із середньонаддніпрянськими, то з подільськими говірками: із півдня їх відмежовують пасма ізоглос типових середньонаддніпрянських явищ, а із заходу – східноподільських [Мартінова 2003: к. 38, 39, 46, 45]. Зокрема, серед явищ, що властиві центральним середньонаддніпрянським говіркам, у південній зоні функціонують такі: реалізація фонemi /и/ в наголошеній і ненаголошеній позиціях звуком [и]; реалізація фонemi /е/ звуками [и], [e^и], [и^е в ненаголошеній позиції перед складом з [і] чи в сусідстві з м'якими приголосними: ; реалізація фонemi /е/ перед складом з наголошеним е] звуками [а], [e^а], [a^е]; реалізація фонemi /а/ звуком [а] в усіх позиціях; збереження опозиції /о/ : /у/; збереження опозиції /р/ : /р'/ у середині слова; опозиція фонем /л'/ : /л'/ [докладніше див.: Мартінова 2003: 253–279; к. 38, 39].

На відміну від центральних середньонаддніпрянських говірок у південних поширені форми з приставним [в] перед [у]: *вухо*, *вуз'кий*, *вуж*, *вущиц'а*, різні фонетичні структури лексеми *огірок*: *ог'ірок*, *г'ірок*, *ўг'ірок*, *гойірок*, збереження опозиції /т'/ : /к'/: *т'істо* : *к'іска*, *т'існий* : *к'існик*; наголос на закінченні та кінцеві приголосні основи [д'], [т'], [с'], [з'] у дієслівних формах 1 особи однини теперішнього часу: *хoд'у*, *сиd'у*, *саd'у*, *коt'у*, *воz'у*, *коc'у*, сполука [мн'], рідше [мй] як відповідник *м': *мн'(й)* *асо*, *мн'(й)а'кий*; поширені кілька парадигматичних структур шиплячих /ж/, /ш/, /ч/, /дж/; /ж/, /ш/, /ч'(ч')/, /У/; /ж/, /ш/, /ч'(ч')/, /дж/; /ж/ : /ж'/, /ш/ : /ш'/, /ч'(ч')/, /дж'(дж')/; /ж/ : /ж'/, /ш/ : /ш'/, /ч'(ч')/, /дж/ та кілька типів реалізації фонемного протиставлення: /ч/ : /ч'/ → /ч/ : /ч¹/; /ч/ : /ч'/ → /ч¹(ч')/ : /ч'/; /ч/ : /ч'/ → /ч/ : /ч¹(ч')/, що на картах репрезентують різні зони середньонаддніпрянського діалекту [Мартінова 2003: к. 23, 24].

У межах південної зони зафіксовано мікроареали явищ, характерних для діалектів південно-західного та північного нарічч української мови, що яскраво ілюструють специфіку формування південних середньонаддніпрянських говірок як унаслідок переміщення мешканців із уже заселених територій Середньої Наддніпрянини, так і міграційних рухів із заходу та півночі. На картах засвідчено невеликі незамкнені ареали окремих рис подільського й волинського говорів південно-західного наріччя, ймовірно, поширені й далі на південь: реалізація /о/ звуками [и], [o^и], [o^о]: *тиoд'і*, *п'ідточка*; протеза [г] в окремих формах переважно перед голосним [и]: *иначе*, *гиндик*. Острівні мікроареали цього ж походження утворюють такі явища: реалізація фонemi /е/ звуком [і] перед складом із [і] та в сусідстві з м'якими приголосними: *знайиш*, *сапайімо*, *пол'агайім*, *на^н'іч'і*, *п'ітсипайіш*, *гр'іб'ішк'іу* та ін.; спорадична реалізація /а/ звуками [и], [e^и], [и^е]: *ви(e^и, и^е)реник*, *крисило*; спорадична ре-

алізація /a/ звуками [e], [e^a], [a^e]: *ве(e^a, a^e)реник*; лексикалізовані випадки реалізації /o/ звуком [i]: *навол'ічка*; спорадичні лексикалізовані форми з диспалаталізованим [p']: *га'рачиї, дру'ч'ок, ни^в'іру, п'рамо // пр'амо, ра'туї*. Кілька явищ північної локалізації також утворюють невеликі незамкнені ареали в говірках південної зони: голосний [y] на місці *o: *с'тул('иц', с'тул(')чик*; голосний [o] на місці *o: *пиро]жок*; голосний [и] в закінченнях прикметників, займенників у наз. в. мн.: *молоди, добри, таки* та острівні мікроареали: голосний [и] на місці *ѣ в слові *симй(н')а*; голосний [y] в словоформах *дубина, дуброва* [острівні мікроареали див.: Мартинова 2003: к. 45, 46].

Загалом у говірках досліджуваного мовно-територіального утворення не відбувається докорінної перебудови системи середньо-наддніпрянського діалекту, їх вирізняємо за мінімальними порушеннями в ній, що не змінюють його фонологічного та фонетичного складу. Усе це дає підстави кваліфікувати говірки південної зони як „мішані“, оскільки, як зазначає Е. Смулкова, для них характерне „наслідування рис престижного говору“ і водночас „явища гіперкорекції, реалізація одних праслов'янських рис, спільна з діалектом А, інших – із діалектом Б“ [Smułkowa 1993: 287].

Говірки південної зони середньонаддніпрянського діалекту репрезентують поступовий перехід до спорідненого з ним степового говору. Дослідники неодноразово вказували на нечіткість межі між середньо-наддніпрянським і степовим діалектами південно-східного наріччя, що зумовлено особливостями їх діалектотворчого процесу. Умовну межу між цими говорами вчені визначали по-різному докладніше див.: Щербина 2009: 5–8]. Її окреслення ускладнювало те, що суміжні середньо-наддніпрянські й степові говірки мають багато спільного в лінгвістичному відношенні, тому важко визначити риси, які властиві тільки степовому говору й відсутні в середньонаддніпрянському. Здебільшого їх розрізняють за більшою чи меншою інтенсивністю функціонування окремих діалектних явищ, до того ж для системи перехідних говірок середньонаддніпрянсько-степового типу характерні нашарування інших діалектів, тому значну частину говірок цієї зони, напевне, слід кваліфікувати як мішано-перехідні.

Наслідком контактування старожитнього середньонаддніпрянського говору й новоствореного на його основі степового на лексичному рівні стало тісне переплетення ознак обох діалектних типів, тому важко однозначно кваліфікувати різновид нового діалектного утворення, що виникло в результаті такої взаємодії. З одного боку, лексичні явища, поширені в говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя, спо-

радічно демонструють ознаки, що в науковій літературі прийнято називати рисами перехідних говірок: збереження значень архаїчних лексем, поступове звуження семантики номенів, згасання значень слів, семантична диференціація паралельних найменувань у межах однієї говірки, функціонування контамінованих назв [докладніше див. Щербина, 2009: 84–98]. З іншого – картографічне представлення лексики на позначення одягу, взуття, головних уборів і прикрас у говірках середньонаддніпрянсько-степової межі засвідчує значну кількість мікроареалів лексичних і семантичних явищ, що накладаються на середньонаддніпрянську основу й утворюють: а) поодинокі вкраплення однієї назви в суцільний ареал поширення іншої лексики; б) острівці кількох різних назв на тлі поширення загальноукраїнської лексики в більшості говірок; в) мішанину багатьох лексичних, фонетичних, словотвірних, граматичних варіантів репрезентантів сем. Здебільшого такі мовні елементи співіснують паралельно з явищами ширшої локалізації, що є свідченням дозаселення досліджуваного континууму, і відображають іншодіалектні нашарування з північного й південно-західного наріч. Наприклад, на тлі поширення в більшості говірок досліджуваного суміжжя назви *кух^лвайка* і її фонетичних варіантів *кох^лвайка*, *ку^лфайка* ‘фуфайка, стьобана куртка на ваті’ засвідчуємо мікроареали лексики *ст^лроче^нка* (к. 65) [тут і далі покликання на карти подаємо за: Щербина, 2009]; в ареалі поширення загальноукраїнської назви *п^л’ідошва* ‘нижня тверда частина взуття, якою ступають по землі’ трапляються мікроареали назви *хо^лдак* (к. 90); у суцільному ареалі номена *ма^лтер^л’йа* ‘тканина, із якої шийють одяг (загальна назва)’ у кількох говірках засвідчена лексема *то^лвар* (к. 16).

Ландшафт острівців кількох різних найменувань на тлі суцільного поширення типових явищ утворюють лексеми *ризи*, *сповит^л’е* – в ареалі функціонування загальноукраїнського номена *пи^л’ушка* ‘невелике простирадло, у яке загортають немовля’ (к. 18); номени *душо^л’р’йка*, *т’іло^л’р’йка*, *тал^л’йка*, *бизру^л’кавка* – на тлі назви *жи^л’етка* і її фонетичних варіантів *же^л’етка*, *ж’і^л’етка*, *жа^л’етка* ‘стьобана ватяна куртка без рукавів та коміра’ (к. 59); лексеми *п^л’ідбойка*, *п^л’ідшивка* – в ареалі відомого в усіх діалектах української мови варіанта *п^л’ідкладка* ‘тканина, пришта зісподу одягу’ (к. 45); вкраплення назв *дошка*, *до^лха*, *до^лхо* – серед переважних *п^л’ушка*, *о^лс’інка* ‘жіночий рукавний короткополий осінній плюшевий одяг’ (к. 61); поодинокі мікроареали номенів *бурмус*, *ча^лмерка* – поміж загальновідомого *с’і^л’рак* ‘верхній довгополий одяг із грубого сукна (без підкладки), який чоловіки одягали для виконання домашньої роботи’ (к. 69) тощо.

Специфікою середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя є строкатість мовного ландшафту, зумовлена численними мікроареалами лексичних і семантичних явищ, які функціонують у вигляді багатьох мозаїчних укрощень і репрезентують змішування різнодіалектних відповідей північної й південно-західної локалізації та власне регіоналізмів, що накладаються на виразну середньонаддніпрянську основу [Щербина, 2009, с. 77–78]. Так, сему ‘чоловіче тепле напівпальто з хутровим коміром’ ілюструють мікроареали найменувань *мос'ковка*, *моск'вичка*, *д'їжурка*, *ту'журка*, *чи(е)'мерка*, *чу'ме(а)рка*, *буш'лак*, *с'ур'тук на 'ват'і* (к. 63); сема ‘довгий вузький шматок тканини для сповивання немовляти’ реалізована словотвірними й граматичними варіантами *по'вивач*, *спо'вивач*, *спо'вич*, *по'вич*, *по'вило*, а також лексичними *по'йа'сок*, *в'їр'овка*, *ок'райочка*, *моту'зок*, *л'ента*, *об'мотка*, *днот* (к. 19). Мозаїку мікроареалів утворюють численні фонетичні, словотвірні, граматичні й лексичні варіанти репрезентантів сем ‘вставка під пахвами в сорочці народного крою’: *клин*, *к'лине'ц'*, *к'линчик*, *к'линчик п'їд рука'вом*, *кли'нок*, *л'астка*, *л'аст'ївка*, *л'(в)установка*, *лис'точок*, *три'кутникчик*, *лас'кут*, *лас'кутик* (к. 31), ‘вишита вставка в сорочці народного крою посередині грудей’: *ма(і)'н'ї(и)ж(ш)ка*, *ме'ре(і)жка*, *п'ланка*, *п'ланочка*, *вишивка*, *об'шивка*, *по'шиванка*, *чу'мачка*, *гу'цулка*, *поб'їганка*, *наг'рудник*, *пазуха*, *гесточка*, *с'т'ажка* (к. 33), ‘відлога, частина верхнього одягу для захисту голови в негоду’: *кап'ї(у)'шон*, *капи(а)'шон*, *кап'їрон*, *капа*, *капур*, *кап'тур*, *кап'лиш*, *баш'лик*, *баш'лик*, *буш'лак*, *в'їдлога*, *на'кидка*, *бала'хон*, *ту'гла*, *шл'ом*, *шл'ома*, *ко'з'їрка*, *п'їка*, *ка'рейка*, *с'їр'ак* (к. 72) та ін. Неоднорідну мозаїку формують мікроареали репрезентантів гетеронімної опозиції ‘дротяний гачок гаплика’ : ‘дротяна петелька гаплика’: *кр(')у'чок* : *бабка*, *кр(')у'чок* : *ко'билка*, *кр(')у'чок* : *пит'л'а*, *кр(')у'чок* : *пит'ел'ка*, *кр(')у'чок* : *к'їл'їце*, *га'чок* : *пит'л'а*, *га'чок* : *пит'ел'ка*, *га'чок* : *бабка*, *га'чок* : *к'їл'їце*, *гап'лик* : *бабка*, *гап'лик* : *пит'л'а*, *гап'лик* : *ко'билка*, *гап'лик* : *гап'личка*, *коник* : *ко'билка*, *д'їд* : *бабка*, *д'їдок* : *бабка* (к. 123).

Особливо помітні риси змішування в тих говірках, де в одному населеному пункті здавна проживає різнонаціональне населення. Наприклад, у говірці с. Панчеве Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. інформант зауважував: *ти в'ї мене роз'питуй / бо 'наша 'вулиц'а укр'аїїнс'ка / а 'дал'ї на ту 'вулиц'у ни йди / там 'рус'к'ї / а ше на 'дал'ш'її за 'нейу / то там малда'вани жи'вут' //*. У таких говірках елементи різнодіалектних систем співіснують у паралельних реалізаціях: *о'ч'їпок // капур* ‘старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки’ (к. 120), *ко'жух // ту'луп* ‘довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита звичайно з овечої шкіри хутром досередини’ (к. 66), *с'п'їдн'є // б'їл'їйо* ‘натільний одяг’ (к. 7).

У говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя спостерігаємо свідоме чи підсвідоме прагнення інформантів під час розмови з експлоратором наслідувати особливості іншого наріччя, зокрема південно-західного (л'ашка 'верхня жіноча сорочка (загальна назва)' (к. 25), вел'ін 'весільний головний убір нареченої, серпанок' (к. 139), кул'чики 'сережки, жіноча прикраса для вух' (к. 130)), сприйнятого як зразок «правильної мови», що дослідники називають вагомою передумовою виникнення мішаних і перехідних говорів [Назарова 1967].

Отже, південну зону досліджуваного ареалу репрезентують два типи говірок: мішані, де елементи інших діалектних систем є лише вкрапленнями і це докорінно не змінює звукового складу говірки, і мішано-перехідні, у структурі яких поряд із різнодіалектною аплікацією та наявністю специфічних локальних явищ, що накладаються на середньонаддніпрянську основу, розвинулися ще й ознаки перехідних говірок. Збереження в системі цих говірок переважно рис середньонаддніпрянського діалекту зумовлене, очевидно, й тим, що значна частина з них стала літературно-нормативною й була об'єктом для наслідування.

Література

- АУМ Атлас української мови. В 3-х т. Т. 1 Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі, Наукова думка, Київ, 1984.
- Бородина, Мелисса, Проблемы лингвистической географии, Наука, Москва – Ленинград, 1966, 219 с.
- ВЛА Взаимодействие лингвистических ареалов. Теория, методика и источники исследования, Наука, Ленинград, 1980, 272 с.
- Гаджиева, Нинель, Принципы ареального описания языков мира, in: Принципы описания языков мира, Наука, Москва, 1976, с. 164–202.
- Мартинова, Ганна, Середньонаддніпрянський діалект. Фонетика і фонологія, Черкаси, 2003, 367 с.
- Мартинова, Ганна, Терміни перехідні й мішані говірки, in: Українська термінологія і сучасність, Збірник наукових праць, Вип. VIII, Київ, 2009, с. 217–221.
- Мартинова, Анна, Семантическая вариативность в периферийных зонах среднеподнепровского говора украинского языка, in: Филология и современность, Вып. 4, Ташкент, 2013, с. 74–77.
- Мартинова, Ганна, Фонологічна система мішаної говірки, in: Мовознавчий вісник, Збірник наукових праць, Вип. 8, Черкаси, 2008, с. 19–32.
- Матвійас, Іван, Суміжні говори трьох українських наріч, in: Структурні рівні українських говорів, Наукова думка, Київ, 1985, с. 3–23.

- Назарова, Татьяна, Из наблюдений над междиалектными контактами, in: Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования, Наука, Москва, 1975, с. 92–107.
- Назарова, Тетяна, Проблема перехідних говірок між українською і білоруською мовами, in: Праці XI Республіканської діалектологічної наради, Київ, 1965, с. 91–92.
- Назарова, Тетяна, Українські говірки на Далекому Сході, in: Мовознавство, 1967, № 2, С. 43–52.
- Орлова, Варвара, Еще раз о терминах „смешанные“ и „переходные“ говоры в истории русской диалектологии, in: Русское и славянское языкознание, Москва, 1972, с. 214–217.
- Прохорова, Светлана, О генезисе переходных говоров, in: Rosprawy Slawistyczne, 6, Gwary mieszane i przejściowe na terenach Słowiańskich, 1993, s. 211–225.
- Прохорова, Светлана, Проблемы лингвистической переходности, in: Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової, Довіра, Київ, 1997, с. 159–164.
- Прохорова, Светлана, Синтаксис переходной русско-белорусской зоны: Ареально-типологические исследования, Университетское, Минск, 1991, 131 с.
- Русанівський, Віталій, Структура лексичної і граматичної семантики, Київ, 1988, 236 с.
- Ткачук, Петр, Смежные волыньско-поднестровско-подольские фонетические явления, in: Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу, Тезисы докладов (Воронеж, 11–16 сентября, 1974 г.), Воронеж, 1974, с. 76–77.
- Цыхун, Генадзь, Інавацыі славянскіх кантактных зон, in: Rosprawy Slawistyczne, 6, Gwary mieszane i przejściowe na terenach Słowiańskich, Lublin, 1993, s. 31–35.
- Щербина, Тетяна, Ареалогія середньонадніпряньсько-степового порубіжжя, Черкаси, 2009, 347 с.
- Smułkowa, Elżbieta, Pojęcie gwar przejściowych i mieszanych na polsko-białorusko-ukraińskim pograniczu językowym, in: Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie, Warszawa, 2002, s. 336–348.
- Smułkowa Elżbieta, Propozycja terminologicznego zawężenia zakresu pojęć: gwary przejściowe – gwary mieszane, in: Rosprawy Slawistyczne, 6, Gwary mieszane i przejściowe na terenach Słowiańskich, Lublin, 1993, s. 283–289.
- Rieger, Janusz, Granice dialektalne i gwary przejściowe (na przykładzie gwar bojkowskich), in: Rosprawy Slawistyczne, 6, Gwary mieszane i przejściowe na terenach Słowiańskich, Lublin, 1993, s. 227–236.

**Ganna MARTYNOVA &
Tetyana SHCHERBYNA**

**MIXED AND MIXED-TRANSITIVE PATOIS
IN THE MIDUPPERDNIEPER- STEPPE BOUNDARY ZONE**

The article regards the problem of linguistic integrity represented in the mixed and mixed-transitive patois, the notions of which and their features being defined and revealed.

The patois under consideration are looked upon within a denser observation network and according to the results of regional investigation based on a problematic zone of the Ukrainian dialect continuum, that of the south dialect group in the Mid-Upper-Dnieper patois staying in the areal periphery meanwhile a part of them belongs to the transition boundary between Mid-Upper-Dnieper and Steppe patois of the south-eastern Ukrainian dialect.

The dialectal types have been differentiated according to changes in the dialectal microsystems: the gradual evolving of the mixed patois as result of accumulating, on the dialectal basis of the dominating dialect, the features of other dialects that had consequently arisen with either frontal or afrontal contacts of their speakers, and those of the mixed-transitive ones as reflected through continuous interaction of the adjacent dialectal systems.

Linguistic geographical mapping for phonology, phonetics and lexical content in the dialectal language prove that in the mixed patois, none of the radical reconstruction for Mid-Upper-Dnieper dialect would ever happen, they being differentiated by their minor deviations that do not affect the dialect though in the mixed-transitive patois, besides other dialects application, specific local features and those of transitive dialects had evolved.

Key words: *mixed patois, mixed-transitive patois, south zone of the Mid-Upper-Dnieper dialect, patois of the Mid-UpperDnieper-Steppe boundary, insular microareals*